

ANDRIJA RADENIĆ, Dnevnik Benjamina Kalaja, Beograd — Novi Sad, 1976, 887 str.

Dnevnik Béni-Benjamina Kállaya, austrougarskog diplomatskog predstavnika u Beogradu od 1868. do 1875, izdali su Istorijski institut u Beogradu i Institut za istoriju Vojvodine u Novom Sadu. Dnevnik je s mađarskog jezika preveo, obradio, dao iscrpni komentar i napisao predgovor dr Andrija Radenić, naučni savjetnik Istorijskog instituta u Beogradu.

Taj dnevnik nesumnjivo pripada prvorazrednim historiografskim izvorima, i to ne samo zato što ga je vodio i pisao diplomat koji se kretao u središtu političkih zbivanja i dolazio u dodir s istaknutim srpskim, mađarskim i austrijskim političarima i državicima, već i zato što srpska historiografija uopće oskudijeva izvorima takve vrste. Ali, valja odmah istaknuti da je taj dnevnik važan i za hrvatsku historiografiju i da je za bolje razumijevanje hrvatsko-srpskih odnosa, te mađarske, odnosno austrougarske politike prema Južnim Slavenima (uglavnom Srbima i Hrvatima), nezaobilazan izvor.

Mađarski diplomat i političar B. Kállay (1839—1903) započeo je karijeru kao austrougarski generalni konzul u Beogradu. Od 1882. do 1903. bio je austrougarski ministar financija i upravitelj Bosne i Hercegovine. Od prvog do zadnjeg dana svoga diplomatskog boravka u Beogradu vodio je dnevnik u koji je unosio podatke o političkim događajima, neobično važnim za historiografiju.

Kállay je u svoj dnevnik u sažetom obliku unosio osnovna politička gledišta o kojima je razgovarao sa srpskim, mađarskim i austrijskim političarima i državicima. Ta gledišta, koja je zapisivao, često su drukčija od tadašnje službene politike pa nam poglavito dopunjuju i osvjetljavaju: 1. odnos istaknutih mađarskih političara prema dualističkom državnom uređenju i napose prema Hrvatskoj; 2. odnos austrougarske politike prema Srbiji i južnoslavenskom pitanju i 3. odnos srpskih državnika prema Austro-Ugarskoj.

Osim toga, za hrvatsku historiografiju posebno je važan odnos srpske i austro-ugarske, odnosno mađarske politike prema Bosni i Hercegovini, te s tim u vezi prema Hrvatskoj i ideji o južnoslavenskoj državnoj zajednici.

Naime, početkom travnja 1867. ujedinjena hrvatska Narodna stranka ugovorila je sa srpskom vladom »Program« južnoslavenske politike, prema kojem je u etapama trebalo ostvariti »sjedinenje sviju jugoslavenskih plemena u jednu saveznu državu«. Prvi korak trebalo je da bude zajednička hrvatsko-srpska akcija u Bosni i Hercegovini, koje bi se, nakon uspjele ustanka, priključile Srbiji. Međutim, uskoro je zaokretom politike kneza Mihaila prema Mađarima, srpska vlada napustila taj »Program«, a Hrvate prepustila mađarskoj dominaciji (P. Korunić, »Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868«, *Zbornik Istorijskog zavoda JAZU, Zagreb, 1981*).

Srbija se, naprotiv, nadala da će Bosnu i Hercegovinu zadobiti pomoću Ugarske. Već je Gy. Andrassy, prilikom sastanka s knezom Mihailom u Ivanci 1. kolovoza 1867, obećao da će Austro-Ugarska podržati Srbiju kada je riječ o Bosni i Hercegovini. Sâm Kállay se do 1871. zalagao da Bosna i Hercegovina budu prepuštene Srbiji.

Zato je predsjednik srpske vlade i vojni ministar Milivoj Blaznavac, nastavljajući promađarsku politiku kneza Mihaila, također želio, prema svjedočanstvu

B. Kállaya, da s Ugarskom »zaključi napadački i odbrambeni savez« (32–33).

Kao dokaz takve politike, Blaznavac je preko Kállaya poručio Andrassyju da će upozoriti biskupa J. J. Strossmayera i M. Mrazovića, uglednog i stvarnog vođe hrvatske Narodne stranke, »da ne stvaraju bezrazložnu opoziciju protiv Mađara« (32, 42, 44). Kállayu je Blaznavac tvrdio »da želi da vodi najprijateljskiju politiku prema Mađarskoj, i to tako da se između mađarskog naroda i Južnih Slavena razvije najprisnije savezništvo te da ako ustreba i brane jedni druge, s jedne strane od ruskog i turskog uticaja, a s druge strane protiv Austrije. Ako se to ostvari on (Blaznavac) će učiniti sve da se naši Slaveni (Hrvati i vojvodanski Srbi) potpuno izmire s nama (Mađarima). Želi (Blaznavac) da održi integritet turske imperije još dugo vremena, već i zato da bi u Carigradu stolovala jedna protivruska sila. Međutim, želi s vremenom i to da se uprava nad Bosnom i Hercegovinom preda Srbiji, naravno uz plaćanje poreza Turcima.« Ako bi pak to uspjelo, Blaznavac je bio »spreman da u cilju arondizacije« Hrvatske »prepusti neke bosanske teritorije«, a »ako bi se prijateljstvo s Mađarskom učvrstilo, bio bi voljan da između nas ukine carinske barijere« (44, usp. i 73).

Prema tome, »Dnevnik B. Kállaya« potvrđuje nam također da je srpska vlada, ne samo za života kneza Mihaila nego i poslije, potpuno napustila južnoslavensku politiku sadržanu u spomenutom »Programu«, koji je 1867. ugovorila s hrvatskom Narodnom strankom. Nasuprot južnoslavenskoj koncepciji sadržanoj u tom »Programu« — prema kojem bi se svi Južni Slaveni u etapama sjedinili u jedinstvenu, nezavisnu i samostalnu državnu zajednicu — srpska vlada je, prema Kállayevu svjedočanstvu od 1868. nastojala: 1. uspostaviti što tješnji savez s Ugarskom, odnosno Austro-Ugarskom; 2. diplomatskim putem, i to poglavito uz pomoć mađarskih diplomata i austrougarske vlade, zadobiti Bosnu i Hercegovinu i 3. na taj način osnovati jednu »veću južnoslavensku državu«, sastavljenu, u najboljem slučaju, od Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Blaznavac je Kállayu 10. kolovoza 1868. istakao da srpska vlada »prvenstveno želi savez« s Ugarskom, ali »pošto to ne može da bude javno« ni sa srpske ni s mađarske strane, »već samo tajno između Mađarske i Srbije«, srpski državnici »žele da mađarska vlada« utječe na austrougarsku vladu, poglavito na njenog ministra vanjskih poslova F. F. Beusta da »kod Porte podrži predaju« Bosne i Hercegovine (73). Sâm Kállay se, doduše, do 1871. zalagao kod austrougarskih državnika da Bosna i Hercegovina budu prepuštene Srbiji, ali je to činio poglavito iz dva razloga. Prvo — smatrao je da Bosnu i Hercegovinu treba »priključiti« Srbiji a ne Hrvatskoj, jer »bi to uzrokovalo« stanovite nezgode Kruni sv. Stjepana »i dualizmu« (72). A među srpskim državniciima je zastupao ideju da ja potrebno osnovati »jednu veću južnoslavensku državu« (sastavljenu od Srbije i Bosne i Hercegovine) kojom bi se osobito paralizirao »ruski uticaj« (72–73, usp. 342–343). Drugo — Kállay je, kao i ostali austrougarski državnici i političari, u biti zastupao gledište da na svaki način valja spriječiti sjedinjenje Južnih Slavena. To, između ostalog, posvjedočuje slijedeće: Kállay je 1. svibnja 1869. savjetniku Ministarstva vanjskih poslova u Beču Alphonsu de Pontu — koji je odbijao prijedlog da Bosna bude priključena Srbiji, smatrajući da bi time ova postala središte južnoslaventstva, koje bi s vremenom »privuklo« i Hrvatsku — »pokušavao da dokaže kako između Srbije i Hrvatske baš zbog Bosne postoji velik antagonizam i ako budemo ojačali obje (Hrvatsku pripajanjem Dalmacije i Granice /Vojne krajine/, a Srbiju prepuštanjem Bosne), ovaj ćemo antagonizam samo uvećati, pa bismo u datoj situaciji putem Hrvatske mogli dobiti i Bosnu« (176).

Prema tome, Kállay će, kao i ostali mađarski državnici i političari, prema Srbiji voditi do kraja dualizma neiskrenu, a prema Hrvatskoj otvoreno neprijateljsku politiku, koja se, u pogledu južnoslavenstva posebno, temeljila na potpirivanju hrvatsko-srpskog sukoba (289. i dalje).

Pa ipak, Blaznavac je — smatrajući da je za Srbiju u političkom i ekonomskom pogledu korisno tješnje povezivanje s Austro-Ugarskom — zastupao koncepciju o stvaranju međunarodnog (podunavskog) »jakog saveza«, u koji bi se, u obliku republike ili monarhističke konfederacije, sjedinili Južni Slaveni, Mađari, Rumuni i Grci (44). Tu ideju, koju je pod utjecajem L. Kossutha zastupao i Kállay, srpska vlada je u srpnju i kolovozu 1866. preporučivala hrvatskim narodnjacima, ali su je oni odbili, smatrajući da bi u toj novoj državnoj zajednici umjesto Nijemaca dobili »gore Mađare« (usp. P. Korunić, »Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868«, n. dj.). Prema Kállayevu svjedočanstvu, srpska vlada je do potkraj 1871, kada je za kratko vrijeme u ponečem promijenila držanje (437—438 i dr.), prepuštala Hrvate Mađarima.

U neposrednoj vezi s tim i sa sastankom istaknutih hrvatskih i slovenskih političara u Ljubljani od 1. do 3. prosinca 1870, kada su donijeli prvi zajednički južnoslavenski program — Kállay je 12. travnja 1871. zapisao u svoj dnevnik: »Ristić je pisao Mrazoviću da srpska vlada prihvata ideju južnoslavenstva, ali sa svoje strane samo na Balkanskom poluostrvu. Preko je Hrvatska pozvana za ostvarenje ove ideje, srpska se vlada ne može mešati u te stvari« (374). Prema tome, M. Mrazović je s rezultatima ljubljanske konferencije i južnoslavenskim programom usvojenim na toj konferenciji upoznao srpsku vladu. Međutim, J. Ristić je odgovorio Mrazoviću da srpska vlada u svojoj južnoslavenskoj politici zastupa ideju o okupljanju Južnih Slavena izvan Austro-Ugarske oko Srbije, dok Hrvatskoj prepušta da oko sebe okupi Južne Slavene u monarhiji.

Pa ipak, pošto je srpska vlada potpuno napustila spomenuti južnoslavenski »Program«, koji je 1867. ugovorila s hrvatskom Narodnom strankom, i pošto je propao posljednji pokušaj da se razvoj u monarhiji usmjeri prema federalizmu, i ta je hrvatska stranka napokon bila primorana priznati dualističku nagodbu (1873) — u njenim redovima je 1874. nastao južnoslavenski program, koji je južnoslavensku politiku usmjerio na dugi rok: od okupljanja Južnih Slavena u posebne političke jedinice, preko njihova tješnjeg povezivanja, pa sve do sjedinjenja svih južnoslavenskih naroda u vlastitu državu (P. Korunić, »Prilog poznavanju jugoslavenske ideje u hrvatskoj politici 1868—1874«, Časopis za suvremenu povijest III, Zagreb, 1980).

Kállay je, dakle, u svoj dnevnik također unio izvanredno važne podatke za hrvatsku historiografiju. Spomenuli smo i istaknuli samo neke, namjeravajući upozoriti na taj dragocjeni izvor. Na kraju valja istaknuti da je dr. A. Radenić prijevodom Kállayeva dnevnika — koji je dopunio opširnim i dragocjenim napomenama, komentarima i priložima (654—810) — dao južnoslavenskoj historiografiji prilog vrijedan pažnje.

Petar Korunić